

УДК

Олександр РАЦУЛ

доктор педагогічних наук, доцент кафедри
соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна

Гжегож БЖУЗЕ

доктор педагогічних наук, ад'юнкт Факультету педагогічних наук
Куявської вищої школи у Влоцлавку,
м. Влоцлавек, Польща

Долорес ЗАВІТРЕНКО

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри
методик дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядаються проблеми формування творчого розвитку молодших школярів, які зумовлені такими факторами: потреба у зростанні творчих ресурсів дитини в умовах глобалізації суспільства; необхідності активізації творчої активності у всіх сферах конструктивної діяльності у зв'язку з прискоренням розвитку всіх сфер духовного і матеріального виробництва в суспільстві. Трудове виховання школярів розглядається як складова частина цілісного педагогічного процесу, яка включає в себе передачу школярам трудових умінь і навичок, розвиток в них творчого практичного мислення, трудової свідомості й активності.

З'ясовано, що одним із основних завдань трудового виховання є здійснення початкової професійної освіти й орієнтації, формування моральних рис, творчого ставлення до цілей, процесу та результатів праці. Воно лежить в основі ефективної взаємодії громадянського і морального виховання, становить фундамент творчої активності та продуктивності в навчальній діяльності, в фізкультуру і спорт, в художній самодіяльності.

Розроблено заходи з виховання трудової активності молодших школярів, які доцільно застосовувати в навчано-виховному процесі початкової школи.

Ключові слова: трудове виховання, трудова активність, трудова свідомість, прийоми формування творчості.

Формування творчої особистості, реалізація її природних нахилів і здібностей в освітньому процесі є стратегічним завданням, визначеним II Всеукраїнським з'їздом педагогічних працівників. На перехід від директивної до особистісно зорієнтованої моделі навчання й виховання, що націлює на пошук нових шляхів і засобів розкриття неповторного творчого потенціалу особистості, також орієнтують Національна програма «Діти України», Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа), концепція національного виховання та концепція художньо-естетичного виховання учнів.

Дослідження сучасного стану початкової школи на тлі ринкових реформ та їх впливу на освітню галузь дали змогу виявити основну орга-

нізаційну суперечність системи освіти. Це «протиріччя між необхідністю забезпечення надзвичайно широкого спектру засобів навчання і виховання, які б сприяли творчому розвитку учнів, і відсутністю стрункої системи змісту, форм і методів цієї роботи на рівні кожної школи». Частково розв'язати цю суперечність можливо, «забезпечивши педагогічні умови творчого розвитку молодшого школяра, науково обґрунтованою системою педагогічного впливу на особистість учня засобами трудового навчання і виховання» [13, 19].

Варто відзначити, що проблема творчого розвитку особистості школяра не є новою. Значний внесок у теоретико-методологічне та психолого-педагогічне забезпечення навчально-виховного

процесу зробили: Я. Коменський, Й. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші схарактеризували сензитивність молодшого шкільного віку до творчості, зокрема, художньо-образної; І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, С. Діденко, О. Леонтєв, А. Щербо та інші довели, що молодший шкільний вік є періодом найінтенсивнішого креативного становлення; Б. Ананьєв, Р. Арнхейм, Н. Брюсова, Т. Шпікалова дійшли висновку, що трудове навчання – унікальний навчальний предмет, який надає учням багато можливостей для творчого самовтілення, розвитку образно-асоціативного мислення, уяви, фантазії, художнього сприйняття тощо [8, 14–15].

Найважливішою соціальною вимогою до школи є орієнтація освіти не тільки на засвоєння учнями певної суми знань, умінь і навичок, а й на розвиток особистості школяра, на формування в нього пізнавальних і творчих здібностей, необхідних для успішної соціалізації в суспільстві та активної адаптації на ринку праці.

Трудове виховання школярів – складова частина цілісного педагогічного процесу, яка включає в себе передачу школярам трудових умінь і навичок, розвиток в них творчого практичного мислення, трудової свідомості й активності.

Навчити дітей деяким трудовим прийомам ще не означає зближення школи з життям, необхідно змінити сам навчально-виховний процес, використовуючи різноманітні форми і методи навчання з опорою на конкретний матеріал, взятий з навколишнього життя і природи, на безпосередній досвід і спостереження дітей.

Виховання трудової активності передбачає привчити школярів до творчості, активної діяльності, осмислення навколишнього життя. Виховання у школярів трудової активності лежить в основі ефективної взаємодії громадянського і морального виховання, становить фундамент творчої активності і продуктивності в навчальній діяльності, в фізкультуру і спорту, в художній самодіяльності.

Початкова освіта має свої особливості, різко відрізняють його від всіх наступних етапів систематичного шкільної освіти. Завданнями виховання трудової активності в початковій школі є як формування сумлінного ставлення до праці, розуміння його ролі в житті людини і суспільства, установки на вибір професії, так і розвиток інтересу до трудової діяльності, творчого підходу до процесу праці. Цим характеризується актуальність статті.

Виховання у молодших школярів трудової активності виконує завдання – привернути увагу учнів до праці, пробудити в них допитливість,

пізнавальний інтерес, любові до праці. Одночасно необхідно розвивати в учнів почуття обов'язку і відповідальності, що активізують трудову свідомість.

Навчити дітей деяких трудових прийомів ще не означає зближення школи з життям, необхідно змінити сам навчально-виховний процес, використовуючи різноманітні форми і методи активізації пізнавального процесу.

Проблема виховання трудової активності, в силу своєї практичної значущості, постійно звертала на себе уваги великих вчених. Питаннями трудового навчання й виховання учнів шкіл займалися такі видатні вчені, як К. М. Вентцель, А. С. Макаренко, К. Д. Ушинський, С. Л. Рубінштейн.

Щоб виявити найбільш результативні методи формування у школярів трудової активності, необхідно досліджувати як багатовіковий педагогічний досвід, так і досягнення сучасної педагогіки та передової педагогічної практики.

Мета статті – розробка комплексу заходів з виховання трудової активності молодших школярів.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- розкрити мету і завдання трудового виховання;
- вивчити зміст та форми трудового виховання молодших школярів;
- вивчити методи виховання трудової активності молодших школярів;
- розробити заходи з виховання трудової активності молодших школярів.

Праця – це свідомо, доцільно, творча діяльність людини, спрямована на задоволення його матеріальних і духовних потреб, розвиваючи його фізичні і духовні сутнісні сили, а також моральні якості. Трудове виховання школярів – складова частина цілісного педагогічного процесу, яка включає в себе передачу школярам трудових умінь і навичок, розвиток у них творчого практичного мислення, трудової свідомості і активності [5, 201].

Трудове виховання має також своїм завданням здійснення початкової професійної освіти й орієнтації, формування моральних рис, творчого ставлення до цілям, процесу та результатів праці.

Велике значення у вихованні К. Д. Ушинський надавав виробленню у дитини любові до праці. У роботі «Праця в її психічному і виховному значенні» він зробив спробу дати обґрунтування значущості праці як фактора правильного психічного розвитку дитини та її виховання, про необхідність розвивати ідею з'єднання навчання з продуктивною працею [16, 119].

Розуміючи величезну роль праці у вихованні підрастаючого покоління, в своїх роботах часто

торкався В. О. Сухомлинський. За словами В. О. Сухомлинського, праця стає великим вихователем, коли вона входить в духовне життя наших вихованців, дає радість дружбі та товариству, розвиває допитливість і допитливість, народжує хвилюючу радість подолання труднощів, відкриває все нову і нову красу в навколишньому світі, пробуджує перша громадянська почуття – почуття творця матеріальних благ, без яких неможливе життя людини [15, 112].

Одже, аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що виховання позитивного ставлення до праці у школярів є найважливішими сторонами виховного процесу в сучасній школі.

Всі компоненти трудового виховання школярів повинні здійснюватися в школі поетапно, з урахуванням віку, на основі принципів цілісності, безперервності та спрямовані на вирішення основної мети: «сформувані стійкі орієнтації на трудовий спосіб життя, трудову культуру особистості; забезпечити практичну і морально-психологічну готовність до творчої праці; виховати моральне ставлення учнів до трудової діяльності, розвинути творчі здібності школяра».

Одже, трудове виховання молодших школярів має мету формувати самостійність, ініціативність, готовність творчо розрізняти проблемні ситуації, старанно і активно брати участь у праці.

Основна мета трудового виховання розбивається на два завдання:

- 1) формування трудової свідомості школяра;
- 2) розвиток його трудової активності.

Змістом трудової свідомості є виробничий досвід: професійні знання, вміння та навички. У нього входять також сумлінне ставлення до праці, розуміння його ролі в житті людини і суспільства, спрямованість до праці, розуміння суспільного значення особистого боргу і відповідальності кожного за результати праці, емоційне, моральне і естетичне ставлення до праці.

На початку ХХ століття більшість педагогів підкреслювали, що головне в школі – це привчити учнів до творчості, активної діяльності, осмислення навколишнього життя. Найбільш передові вчені та вчителі вважали, що навчити дітей деяких трудових прийомів ще не означає зближення школи з життям, необхідно змінити сам навчально-виховний процес, використовуючи різноманітні форми і методи навчання з опорою на конкретний матеріал, взятий з навколишнього життя і природи, на безпосередній досвід і спостереження дітей [17, 126].

Для цього пропонувалося широко використовувати екскурсії з природознавства, котрі ґрунтуються на самостійних спостереженнях і досвіді

дітей, не скорочуючи при цьому і без цього малий обсяг знань, що дається дітям в початковій школі, а ширшого розуміння «трудоий принцип» як спосіб організувати навчальний процес так, щоб забезпечити поєднання викладання з самостійністю дітей, їх досвідом і працею, що дозволить пов'язати абстрактне з конкретним, роботу голови з роботою рук [10, 213].

В. О. Сухомлинський у своїй практичній діяльності прагнув так організувати працю учнів, щоб вона була натхненною думкою, високою ідеєю, був пов'язаний з працею батьків, з потребами міста і села. Творче ставлення до праці стимулює виховання у школярів трудових захоплень. Інтерес до праці розвиває дух допитливості, дослідження. У зв'язку із духовним життям школяра В. О. Сухомлинський розрізняв три групи стимулів до праці: стимули ідейні, пов'язані з переконаннями, поглядами; стимули інтелектуальні, пов'язані з моральною оцінкою, інтелектуальної насиченістю праці, прагненням до високої трудової культури; стимули естетичні, пов'язані з оцінкою краси трудового процесу і матеріальних результатів праці [15, 202].

Підводячи підсумок всьому вище сказаному, можна зробити висновок, що в зарубіжній, радянській та українській педагогіці, велике значення приділялося вихованню особистості дитини в праці, формуванню трудової свідомості та трудової активності.

Початкова освіта має свої особливості, різко відрізняють її від всіх наступних етапів систематичної шкільної освіти. Виховання трудової свідомості і трудової активності в початковій школі проводиться з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей особистості учнів молодших класів.

Розвиток дитини – це процес послідовної зміни вікових етапів, кожен з яких характеризується своєрідним поєднанням фізичних і психічних особливостей, соціального досвіду і провідної діяльності. Період молодшого шкільного віку – це перехід від дошкільного дитинства до етапу дорослішання, який починається з підліткового віку. Саме в цей час поступово відбувається зміна провідної діяльності з ігрової на навчальну, дозрівають і удосконалюються характерні для даного віку фізіологічні і психічні функції організму дитини, відбувається інтенсивне накопичення соціального досвіду [4, 146].

Для того, щоб цей процес переходу відбувався плавно і безболісно для дитини та її соціального оточення, необхідно враховувати особливості розвитку молодшого школяра при організації та проведенні навчально-виховної роботи. Основою

для здійснення виховних впливів є їх методологічне забезпечення.

Для успішного досягнення навчально-виховних цілей, спрямованих на розвиток дитини молодшого шкільного віку, необхідно використовувати такі методи і форми, які б не тільки враховували особливості його психофізіологічного, психічного, фізіологічного стану і рівень соціальної адаптації, а й були б ретельно сплановані.

Метою трудового виховання на даному освітньому етапі є формування сумлінного ставлення до праці, розуміння його ролі в житті людини і суспільства, установки на вибір професії та розвиток інтересу до трудової діяльності.

До завдань виховання трудової свідомості у молодших школярів відносяться:

- роз'яснення учням суспільної значимості різних професій, їх важливості і необхідності;
- знайомство молодших школярів з особливостями соціально-виробничої інфраструктури міста, району;
- прищеплення елементарних трудових навичок;
- формування позитивної спрямованості до трудової діяльності [7, 110].

У початковій школі триває робота з ознайомлення дітей з працею дорослих, вихованню в них емоційно-позитивного ставлення до працюючої людини, яка була розпочата в дитячому садку. В результаті поглиблюються уявлення дітей, закріплюється складене позитивне ставлення до різних професій.

Основним напрямком виховання трудової свідомості у молодших школярів є профспівітництво. [3, 127]. Професійне просвітництво в початковій школі носить загальноформулюючий характер, що передбачає надання молодшим школярам найзагальніших відомостей про професії і пробудження різнобічних професійних інтересів.

Ефективне проведення виховної роботи з молодшими школярами вимагає знання особливостей сучасного школяра, чіткого уявлення конкретних умов його життя, що визначають розвиток особистості. Цілеспрямоване вивчення учнів початкової школи дає можливість вчителю отримати дані про їхні інтереси і схильності до певних видів трудової діяльності. Чим раніше буде виявлено задатки, схильності і здібності дитини, тим більше можливостей для їх розвитку і тим більш усвідомленим буде вибір професії в майбутньому. Вивчення учнів у виховних цілях слід проводити методом анкетування, індивідуальної бесіди, опитування батьків, спостереження за дитиною в ході навчально-виховного процесу, вивчення продуктів дитячої творчості.

Аналіз програм та навчальних посібників, підготовлених для початкової школи, вказує на те, що навчально-виховний процес містить великі можливості для виховання трудової активності. Тому вчителям початкових класів слід широко і багатоглибоко використовувати всі елементи виховних впливів на формування трудової активності.

В статті нами розкрито поняття трудового виховання, мету і завдання трудового виховання.

Ми з'ясували, що одним із основних завдань трудового виховання є здійснення початкової професійної освіти й орієнтації, формування моральних рис, творчого ставлення до цілей, процесу та результатів праці.

Воно лежить в основі ефективної взаємодії громадянського і морального виховання, становить фундамент творчої активності та продуктивності в навчальній діяльності, в фізкультуру і спорт, в художній самодіяльності.

Нами розроблено заходи з виховання трудової активності молодших школярів, які доцільно застосовувати в навчано-виховному процесі початкової школи.

Список використаних джерел

1. Азаров Ю. П. Искусство воспитывать / Ю. П. Азаров. — М. : Просвещение, 2005. — 448 с.
2. Бабанський Ю. К. Педагогіка / Навчальний посібник для студентів пед. ін-тів / Ю. К. Бабанський. — М. : Просвещение, 1993. — 268 с.
3. Богданова О. С. Методика воспитательной работы в начальных классах / О. С. Богданова, В. И. Петрова. — М. : Просвещение, 1980. — 192 с.
4. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. — М. : Просвещение, 2008. — 400 с.
5. Болотина Л. Р. Педагогіка / Л. Р. Болотина, С. П. Баранов, Л. Г. Семушкіна. — М. : Просвещение, 2005. — 240 с.
6. Бондаренко А. К. Виховання дітей у грі / А. К. Бондаренко, А. І. Матусін. — М. : Просвещение, 1983. — 176 с.
7. Возрастная и педагогическая психология / под ред. А. В. Петровского. — М., 2003. — 512 с.
8. Давыдов В. В. Младший школьник как субъект учебной деятельности / В. В. Давыдов, В. И. Слободчиков, Г. А. Цукерман // Вопросы психологии, 1992. — № 3—4. — С. 14—19.
9. История педагогики и образования / под ред. Пискунова А. И. — 2 изд. — М., 2001. — 512 с.
10. Методическая копилка. Для учителей начальных классов: учебное пособие / под ред. В. П. Шульгиной. — Ростов на Дону: Феникс, 2002. — 320 с.
11. Профессиональная ориентация учащихся / под ред. А. Д. Сазонова. — М. : Просвещение, 2008. — 640 с.
12. Пряжников Н. С. Методы активизации профессионального и личностного самоопределения : учебно-методическое пособие / Н. С. Пряжников. — М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2002. — 400 с.
13. Розвиток трудового творчості у молодших школярів: кн. для вчителя / за ред. П. Н. Адріанова, М. А. Галагузової. — М. : Просвещение, 1990. — 452 с.

14. Столетов В. М. Диалоги про виховання / В. М. Столетов. — М. : Педагогіка, 1978. — 304 с.
15. Сухомлинський В. О. Мудра влада колективу / В. О. Сухомлинський. — М., 1975. — С. 256.
16. Ушинський К. Д. Збірка творів / К. Д. Ушинський. — У 11 томах. — Т. 2. — М., 1948. — 687 с.
17. Чистякова С. Н. Методика формування професійного самоопределення школьників на різних вікових етапах / С. Н. Чистякова. — К., 2014. — 162 с.
18. Шибанов А. А. Воспитание в школе в труде / А. А. Шибанов, И. П. Дуля — М., 2013. — С. 13—29.

References

1. Azarov YU. P. (2005) *Iskusstvo vospityvat'* [The art of educating]. M. : Prosveshcheniye, 448.
2. Babans'kyu YU. K. (1993) *Pedahohika* [Pedagogy] / *Navchal'nyy posibnyk dlya studentiv ped. in-tiv*. M. : Prosveshcheniye, 268.
3. Bogdanova O. S. (1980) *Metodika vospitatel'noy raboty v nachal'nykh klassakh* [The method of educational work in primary grades]. M. : Prosveshcheniye, 192.
4. Bozhovich L. I. (2008) *Lichnost' i yeye formirovaniye v detskom vozraste* [Personality and its formation in childhood]. M. : Prosveshcheniye, 400.
5. Bolotina L. R. (2005) *Pedagogika* [Pedagogy]. M. : Prosveshcheniye, 240.
6. Bondarenko A. K. (1983) *Vykhovannya ditey u hri* [Teaching the children in the game]. M. : Prosveshcheniye, 176.
7. *Vozrastnaya i pedagogicheskaya psikhologiya* [Age and pedagogical psychology] / pod red. A. V. Petrovskogo. M., 2003. 512.
8. Davydov V. V. (1992) *Mladshiy shkol'nik kak sub'yekt uchebnoy deyatel'nosti* [Junior schoolchild as a subject of educational activity]. *Voprosy psikhologii*, № 3-4. 14-19.
9. *Istoriya pedagogiki i obrazovaniya* [History of Pedagogy and Education] / pod red. Piskunova A. I. 2 izd. M., 2001. 512.
10. *Metodicheskaya kopilka* [Methodological piggy bank]. *Dlya uchiteley nachal'nykh klassov: uchebnoye posobiye* / pod red. V. P. Shul'ginoy. Rostov na Donu: Feniks, 2002. 320.
11. *Professional'naya oriyentatsiya uchashchikhsya* [Professional orientation of students] / pod red. A. D. Sazonova. M. : Prosveshcheniye, 2008. 640.
12. Pryazhnikov N. S. (2002) *Metody aktivizatsii professional'nogo i lichnostnogo samoopredeleniya* [Methods of activation of professional and personal self-determination]: *uchebno-metodicheskoye posobiye*. M. : Izd-vo Moskovskogo psikhologo-sotsial'nogo instituta, 400.
13. *Rozvytok трудового творчості у молодших школярів* [Development of labor creativity among junior pupils]: *kn. dlya vchytelya / za red. P. N. Adrianova, M. A. Halahuzovoy*. M. : Prosveshcheniye, 1990. 452.
14. Stolyetov V. M. (1978) *Dialohy pro vykhovannya* [Dialogues on education]. M. : Pedahohika, 304.
15. *Sukhomlyns'kyu V. O. (1975) Mudra vlada kolektyvu* [Wise power of the collective]. M., 256.
16. *Ushyns'kyu K. D. (1948) Zbirka tvoriv* [Collection of works]. U 11 tomakh. T. 2. M. 687.
17. Chistyakova S. N. (2014) *Metodika formirovaniya professional'nogo samoopredeleniya shkol'nikov na razlichnykh vozrastnykh etapakh* [Technique of formation of professional self-determination of schoolchildren at different age stages]. K. 162.
18. Shibanov A. A. (2013) *Vospitaniye v shkole v trude* [Education at school in work]. M. 13-29.

Рацул Ф., Бжузе Г., Завитренко Д. Особенности формирования трудовой активности младших школьников

В статье рассматриваются проблемы формирования творческого развития младших школьников, обусловленные следующими факторами: потребность в росте творческих ресурсов ребенка в условиях глобализации общества; необходимость активизации творческой активности во всех сферах конструктивной деятельности в связи с ускорением развития всех сфер духовного и материального производства в обществе. Трудовое воспитание школьников рассматривается как составная часть целостного педагогического процесса, которая включает в себя передачу школьникам трудовых умений и навыков, развитие у них творческого практического мышления, трудовой сознательности и активности. Установлено, что одной из основных задач трудового воспитания является осуществление начального профессионального образования и ориентации, формирование моральных качеств, творческого отношения к целям, процессу и результатам труда. Оно лежит в основе эффективного взаимодействия гражданского и нравственного воспитания, составляет фундамент творческой активности и продуктивности в учебной деятельности, в физкультуру и спорта, в художественной самодеятельности. Разработаны мероприятия по воспитанию трудовой активности младших школьников, целесообразно применять в обучаемости-воспитательном процессе начальной школы.

Ключевые слова: трудовое воспитание, трудовая активность, трудовая сознание, приемы формирования творчества.

Ratsul A., Brzuze G., Zavitrenko D. Features of formation of labor activity more schools

Labor education is a process of involving children in a variety of pedagogically organized types of socially useful activities in order to transfer their elementary production experience, labor skills and skills, to develop their practical thinking, creativity and diligence. Human labor creates all material and spiritual goods, in the process of labor, the person himself is improved, his personality is formed. Therefore, the purpose of school labor education is aimed at raising the psychological and practical readiness of students to work. In the article the problem of formation of creative development of younger pupils, which are caused by the following factors: the need to increase resources creative child in a globalized society; the need to enhance the creative activity in all areas of constructive activities in connection with the accelerated development of all spheres of spiritual and material production in society.

Key words: labor education, labor activity, labor consciousness, creativity techniques formation.

Стаття надійшла до редколегії 12.12.2017